

Het hele verhaal

Auteur: Anita Twaalfhoven

De kunstwereld reageert vooral defensief op de bezuinigingen. Volgens topwetenschapper Robbert Dijkgraaf is je pantseren tegen bedreigingen van buitenaf niet de goede reactie: 'De sector zou meer gebaat zijn bij versterking van de interne organisatie.'

Toen Albert Einstein zijn relativiteitstheorie presenteerde, vroeg een oudere wetenschapper hem op welke vorm van mechanica zijn theorie was gebaseerd. 'Op géén mechanica', antwoordde Einstein kortweg.

'Gebaande paden leiden meestal niet tot onverwachte ontdekkingen', zegt Robbert Dijkgraaf in het verlengde van deze anekdote. 'Nieuwe inzichten ontstaan eerder wanneer je in het diepe springt en probeert om terug naar de kant te zwemmen. Niet als je keurig volgens de regels met een reisgids in de hand stap voor stap de route uitstippelt.'

Dijkgraaf is topwetenschapper op het gebied van snaartheorie, kwantummechanica en het grensgebied van wiskunde en deeltjesfysica. Voor zijn onderzoek op dit vlak ontving hij in 2003 de Spinozapremie, de hoogste wetenschappelijke onderscheiding in Nederland.

Tot en met juni dit jaar is hij president van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW). Daarna verhuist hij met zijn gezin naar de Verenigde Staten, waar hij in Princeton gaat werken als directeur van het [Institute for Advanced Study](#) (IAS), een zeer prestigieus instituut. Met 'volledige academische vrijheid en gebrek aan regelingen', benadrukt Dijkgraaf. Het IAS bewijst dat juist vrijheid de basis kan zijn voor wetenschappelijke doorbraken en innovaties, zoals de computer, de speltheorie in de economie, de astrofysica en de meteorologie. Onder de hoogleraren waren grote namen als Albert Einstein, John von Neumann en Robert Oppenheimer.

'Als je tot nieuwe inzichten wilt komen, moet er ruimte zijn om je verbeeldingskracht te gebruiken. Ruimte om te experimenteren is belangrijk voor zowel kunst als wetenschap; dat moeten vrijplaatsen bij uitstek zijn.' Denk aan een spreekwoordelijke rommelzolder, een apart universum waar anderen je met rust laten en waar ruimte is om op ontdekkingsstocht te gaan. In een creatief proces gaat het er niet zozeer om de aanknop te vinden, maar van de uitknop af te blijven, is zijn ervaring. 'Als één kwart van wat je als kunstenaar maakt het publiek niet bevalt, doe je iets niet goed. Dat kan beter driekwart zijn, want je moet als kunstenaar prikkelen.' Hij signaleert echter een toenemend gebrek aan vrijplaatsen in de samenleving en ziet dat als een groot gemis.

Pantser of skelet

Wat is zijn analyse van de situatie waarin de kunstwereld zich momenteel bevindt? 'Als een systeem onder stress komt te staan, zoals het geval is in de kunstsector, is dat bijzonder leerzaam. Ieder domein in de kunstwereld is geraakt, er is een soort crisissituatie ontstaan. Maar waar gaat de alarmbel af en wie neemt het voortouw? Zodra iemand het initiatief neemt, volgt de vraag: "Waarom jij?" De sector reageert in grote verwarring. Nu springt duidelijk in het oog dat er geen consensus is, geen boegbeeld of één verhaal. Dat maakt de kunsten in deze tijd extra kwetsbaar. De sector is te verbrokkeld, met te veel verschillende rollen, subgroepen en stakeholders. Als je een gesprekspartner zoekt die namens de sector het woord kan voeren: bij wie moet je zijn?'

Dijkgraaf noemt de reacties vanuit de kunstwereld op de bezuinigingen vooral defensief. Zou je het vergelijken met de evolutie: aan de ene kant zijn er diersoorten die zich met een pantser verdedigen tegen bedreigingen van buitenaf en aan de andere kant diersoorten die zich van binnenuit verstevigen met een skelet. 'De kunstsector pantsert zich tegen de boze buitenwereld terwijl de sector meer gebaat zou zijn bij de tweede variant: aandacht besteden aan versterking van de interne organisatie. Zelf verantwoordelijkheid nemen voor de inrichting van het eigen huis, daarmee kan men zich het beste staande houden.'

Zoek naar verbinding, is zijn advies. 'Ook als je verdeeld bent, kun je elkaar op een aantal gemeenschappelijke punten vinden. Net als in de wetenschap is het ook in de kunst mogelijk als één geheel de waarde van je domein te benoemen en je daarvoor sterk te maken.'

In de kunstwereld leeft het idee dat harde cijfers over het belang van kunst voor de economie, de innovatie, het welzijn of de sociale cohesie daarbij helpen. Is dat de manier om de weerbaarheid te vergroten? Dijkgraaf: 'Als je met politici over de waarde van kunst spreekt, kun je een scala aan cijfermateriaal laten zien over de sector: er wordt enorm geteld, er zijn bergen statistische gegevens voorhanden. Maar het is de vraag of dit helpt om anderen te overtuigen van het belang van je domein.' Cijfers zijn multi-interpretabel, illustreert hij met een voorbeeld: 'Als je kunt aantonen dat Nederland het tweede land is als het gaat om de productiviteit van wetenschappers leidt dat nog niet automatisch tot meer overheidssteun voor de wetenschap. Integendeel, de conclusie kan juist zijn: "Mooi, dan hoeft daar geen extra belastinggeld meer naartoe.'"

'Cijfers bieden vooral belangrijke informatie voor de kunstwereld zelf. Het is geen substituuut voor de waarde van kunst en kunstenaars. Zie het eerder als een staketsel dat de kunstwereld draagt, maar met dat staketsel alleen maak je weinig vrienden. Dan kun je beter de grote vragen en overtuigingen van kunstenaars over het voetlicht brengen.'

Sporen van kunst

Ook de wereld van de wetenschap is in zekere zin gefragmenteerd. 'Onderzoek is vaak specialistisch en zoomt in op kleine deelgebieden. Omdat je heel dicht op de details zit, dreigt het gevaar van bijziendheid. De jarenlange specialisatie die voor de diverse vakgebieden vereist is, maakt wetenschappers tot een soort mollen, die ieder ondergronds hun eigen gangen graven. Hun kennis is soms zo specifiek dat het alleen begrijpelijk is voor specialisten in hetzelfde vakgebied. Het ontbreekt vaak aan dwarsverbanden met andere disciplines en een totaaloverzicht terwijl daar juist de meerwaarde in schuilt. Men heeft alleen onderdelen van het verhaal in plaats van het hele verhaal.'

Het spannendste onderzoek ziet hij gebeuren op de grensvlakken, zoals die van de natuurwetenschappen en geesteswetenschappen. 'Die domeinen raken elkaar bijvoorbeeld in steeds verdergaand onderzoek naar de werking van het menselijk brein.' Denk aan neurologisch onderzoek naar de positieve invloed van muziek. 'Voordat wij mensen gingen spreken, konden we misschien al zingen. Kunsten raken iets dat heel diep is verankerd in de mens. Al tussen de oudste archeologische vondsten zijn sporen van kunst gevonden, zoals een fluitje en rotstekeningen van 30.000 jaar geleden. Tijdens een recente opgraving in Maastricht kwam aan het licht dat Neanderthalers al 250.000 jaar geleden schilderden, met rode verf gemaakt van oker.' De overblijfselen van die verf zijn door het gebruik van nieuwe röntgentechnieken gevonden op botten en vuurstenen. 'De wens om zelf iets aan je omgeving toe te voegen, zelf iets te creëren, lijkt onlosmakelijk met de mens verbonden. Onderzoek met behulp van moderne technologie kan zich daar op richten. Meer kennis

over de vroegste uitingsvormen helpt ook om de maatschappelijke waarde van kunst in deze tijd zichtbaar te maken.'

'Ik denk dat het mogelijk is heel dicht bij je eigen ideeën over kunst te blijven en toch die boodschap over het belang van kunst aan een breed publiek over te dragen', vervolgt hij. 'Het is een misverstand dat als iets kwetsbaar is, je het daardoor niet zou kunnen verdedigen. Wie zijn de personen die als ze overlijden de kranten halen? Er is enorme waardering voor de prestaties van kunstenaars in de maatschappij. In de wetenschap is het ondenkbaar dat er zoveel aandacht voor een wetenschapper zou zijn.'

'Maar de grote gemene deler met kunstenaars en kunstuitingen die iedereen kent, is uiteindelijk heel klein. Ieder heeft een eigen smaak en juist daarom moet je de variëteit behouden. Zonder subsidie sterven tal van soorten uit en krijg je geen rijk vol dieren maar 30 miljoen kippen. Hoe draag je die boodschap over aan een groter publiek, of Den Haag? Het punt is: iedereen heeft favorieten, maar weet ook kunstvormen of kunstwerken te noemen die hij niet mooi vindt. Mensen gaan er vaak als vanzelfsprekend van uit dat juist dát wordt wegbezuinigd, waardoor ze de bezuinigingen op kunst dan niet zo erg vinden.'

Als het erom gaat brede steun te verwerven, denkt hij aan toegepaste kunst en vooral de rol van kunst in het onderwijs. 'Dat is een aspect dat mensen raakt, sterke gevoelens oproept en overtuigt van het idee dat kunst er voor iedereen is. Je kunt niet nadenken over de toekomst van het Concertgebouw zonder daarin ook kinderen in een achterstandssituatie te betrekken. In de wetenschap speelt dat ook, educatie is te zien als een parallel universum. Een kind van acht jaar dat een proefje doet, raakt aan de mens die een DNA-molecuul ontwikkelt.'

Als voorzitter van de commissie-Dijkgraaf bracht hij in 2009 advies uit over het kunstvakonderwijs. 'De opleidingen zijn te sterk gescheiden van de praktijk', vindt hij. 'Studenten horen les van de top te krijgen, maar in de kunstwereld heeft het geen status om ook les te geven.' Daarin kan de wetenschap als voorbeeld dienen: 'Daar is het meer vanzelfsprekend om rollen te combineren: je bent onderzoeker, docent en ook op bestuurlijk vlak bezig.'

'Juist het kunstonderwijs moet vrijheid bieden', vervolgt hij, 'veel wanden slopen en niet alles kanaliseren. Studenten worden opgeleid alsof er keurige paadjes klaarliggen waarlangs hun loopbaan zich uitstrekt. Terwijl de wereld waarin de kunstenaar zich begeeft sterk gefragmenteerd is en heel snel wisselt. Het is een jungle en ze hebben geen kapmes. Daar moet je studenten bij helpen.'

Met betrekking tot het IAS in Princeton, dat 27 Nobelprijswinnaars en 38 winnaars van de Fields-medaille, de hoogste onderscheiding in de wiskunde, huisvestte, zegt hij: 'Dat een dergelijk instituut bestaat, is een belangrijke boodschap aan de wereld, namelijk dat we dat soort vrijheid nodig hebben om vooruit te komen. Je kunt voorspellen dat onderzoekers tot nieuwe inzichten komen, maar je weet niet van tevoren waar, wanneer en door wie dit gebeurt.'

Anita Twaalfhoven is hoofdredacteur van *Boekman*